

УДК 811.161

СТРУКТУРА ТА СКЛАД ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ПОЗИТИВНОЇ ЕСТЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ

Підгородецька І. Ю.

Харківський національний економічний університет, м. Харків, Україна

У статті розглянуто лексичні одиниці з семантикою позитивної естетичної оцінки, які було виокремлено з художніх текстів для дітей (II пол. XIX – поч. XX ст.). Схарактеризовано їх структуру та семантичні складники. Здійснено порівняльний аналіз їх компонентного складу.

Ключові слова: *лексична одиниця, позитивна естетична оцінка, сема.*

Актуальність. Увагу сучасних лінгвістів привертають питання розвитку лексичної семантики слів, які позначають непередметні сутності. *Краса* як лінгвокультурний феномен української ментальності постає складним і багатовимірним явищем, досліджуваним у філософії, естетиці, психології, мистецтвознавстві, мовознавстві. З огляду на це, тематика нашої розвідки є актуальною. Науковий інтерес автора дослідження становить мовний аспект вираження в літературних текстах для дітей (II пол. XIX – поч. XX ст.) *краси* як художньомовної універсалії – семантичної категорії, об'єктивованої лексикограматичними й стилістичними ресурсами.

Мета роботи – визначення та порівняння структурного складу лексичних одиниць зі значенням позитивної естетичної оцінки.

В українській лінгвістиці одиниці із семантикою естетичної оцінки розглядають В. Складенко [9], О. Тищенко [12] (етимологічний аспект); Л. Лисиченко [6] (структура лексичного значення); С. Єрмоленко [4], О. Маленко [7], Н. Сукаленко [11] (образні засоби вербалізації *краси*); Т. Космеда [5] (прагматичний аспект); О. Цапок [13] (концептуальний аналіз). У зарубіжних мовознавчих студіях відображення естетичних оцінок у різних мовах досліджують Н. Арутюнова [1], Є. Вольф [3], Ю. Мещерякова [8] та ін.

Дослідження художньо-мовних універсалій *краса* на матеріалі художніх текстів передбачає виявлення лексичних одиниць з ядерним значеннєвим компонентом позитивного естетичного оцінювання та порівняльний аналіз їх структурних складових. Методом суцільної вибірки встановлено лексичні одиниці із семантикою позитивної естетичної оцінки, які представляють досліджувану універсалію в художніх текстах для дітей. До них належать лексема *краса*, синоніми та похідні цієї лексеми (*врода, красивий, красний, прекрасний*), а також прикметники, які виражають естетичну оцінку (*гарний, дивний, милий, розкішний, чарівний, чудовий*). Зв'язок дескриптивного та власне оцінного (емотивного) смислу в значеннях слів найбільш виявляє себе в системі прикметників, для яких ознакова семантика є основною [3, с. 29].

Словники сучасної української мови подають такі дефініції поданих одиниць: *краса* – 1. Властивість, якість гарного, прекрасного; 2. Оздоба, прикраса когонебудь, чого-небудь; 3. Гарна, приваблива зовнішність; урода; 4. заст. Красуня [10, т. 4, с. 326; 2, с. 581]; *врода (урода)* – 1. Сукупність уроджених фізичних рис людини; зовнішній вигляд; 2. Сукупність зовнішніх рис, якостей людини, які справляють приємне враження; краса, уродливість; 3. перен., розм. Красива вродлива людина; 4. перен., заст. Сукупність природних явищ, які милують зір; гарні краєвиди» [10, т. 1, с. 759-760]. Порівнюючи лексичні значення слів *краса* і *врода*, зазначаємо, що, хоча вони мають однакову кількість ЛСВ, перше має ширше значення, оскільки стосується не лише зовнішніх рис людини, а й властивостей природних об'єктів, речей, створених людиною.

Лексема *гарний* містить оцінний компонент у таких ЛСВ: «1. Приємний зовнішнім виглядом; який відзначається гармонією барв, ліній і т.ін.; який має привабливу зовнішність, привабливі риси обличчя; приємний для слуху, милозвучний; блискучий, ефектний; 2. Який має позитивні якості або властивості, цілком відповідає вимогам, заслуговує схвалення; який сприяє успіхові, пов'язаний з ним; вдалий; 3. у знач. ім. гарне. Те, що має позитивні якості, властивості, заслуговує схвалення; 4. З позитивними моральними якостями (про людину); який має досвід, знає свою справу; зразкової поведінки» [10, т. 2, с. 34]. Сема позитивного естетичного оцінювання присутня в ЛСВ 1, тоді як ЛСВ 2, 3 містять компонент загальної позитивної оцінки, а ЛСВ 4 – позитивної етичної оцінки. Лексема *хороший* має два ЛСВ, які в цілому збігаються з ЛСВ 2 та ЛСВ 4 лексеми *гарний*: «1. Який має позитивні якості або властивості... // Схвальний, приємний // Те саме, що милозвучний // Гарний, справжній (про життя) // Ясний, теплий, тихий, сонячний (про погоду, пору дня, року і т.ін.) // Який приносить щастя, радість, задоволення і насолоду; 2. Який відзначається позитивними моральними якостями (про людину)» [10, т. 11, с. 129-130].

Значення лексеми *красивий* частково збігаються зі значенням лексеми *гарний*, що засвідчено у словниках: *красивий* «те саме, що гарний 1» [10, т. 4, с. 326]. Слово *красивий* підкреслює зовнішню позитивну ознаку речей, природних об'єктів, людини, тоді як *гарний* може означати позитивні внутрішні властивості людини. Слово *вродливий (уродливий)* зі значенням «який має приємне обличчя, вигляд; гарний, красивий» [10, т. 1, с. 760] вживається для загальної позитивної естетичної характеристики людини.

Рідко вживаним морфологічним варіантом слова *красивий* є прикметник *красний*: «те саме, що гарний 1; прекрасний, чудовий; // Який має привабливу зовнішність; уродливий [10, т. 4, с. 326]. Це слово реалізує відтінок прямого значення «який має привабливу зовнішність; уродливий (у 1 знач.)» і має спільну сему зі словом *красивий* – приємний зовнішністю.

Аналіз структури лексичних одиниць *краса*, *врода*, *красивий*, *красний*, *гарний*, *вродливий* дає змогу визначити їх компонентний склад: «властивість», «зовнішня привабливість» (позитивна естетична оцінка), «внутрішні позитивні характеристики» (позитивна етична оцінка). Лексема *прекрасний*, маючи такий самий набір сем в ЛСВ 1, 2, 5, відрізняється наявністю семи «дуже»: «1. Який відзначається надзвичайною красою, милує око гармонією барв, ліній і т.ін.; дуже гарний; який має дуже привабливий вигляд; який справляє надзвичайно приємне, сильне враження; надзвичайно приємний для слуху; милозвучний; 2. Який має надзвичайні позитивні

риси, моральні якості і т. ін. (про людину); наділений надзвичайним умінням робити що-небудь; 3. Довершений за формою і змістом; досконалий; який вирізняється серед інших подібних явищ, предметів тощо своїми надзвичайними якостями, особливостями і т. ін. 5. Те, що є втіленням краси, що відповідає її ідеалам, викликає у людини найвищу естетичну насолоду» [10, т. 7, с. 534–535].

Прикметники *дивний, милий, тишиний, розкішний, чарівний, чудовий* виражають позитивну оцінну семантику як у прямих, так і в похідних значеннях: *дивний* – 2. Дуже гарний; чудовий, чарівний» [2, с. 294]; *милий* – 1. Дуже приємний, лагідний у стосунках з людьми; хороший, симпатичний. // Який привертає увагу приємною зовнішністю, приємним виглядом. // Який викликає почуття задоволення; дуже приємний (про звуки голосу, сміху тощо). // Пов'язаний з приємними переживаннями; сповнений привітності, доброзичливості; люб'язний [2, с. 666]; *розкішний* – 3. Щедрий на природні багатства; багатий, красивий; буйний у своєму рості, цвітінні; 4. Який відзначається красою, пишністю, яскравістю; щедрий на тепло, яскраві фарби; 5. Який задовольняє найвищі естетичні вимоги, смаки; вишуканий, прекрасний; з красивою, привабливою зовнішністю (про людину); в яскравому вбранні [10, т. 8, с. 699-700; 2, с. 1245]. *тишиний* – 1. Буйний у своєму розквіті;... 5. Який приваблює своєю чарівністю, незвичайністю; привабливий, дуже гарний; 6. Який складається з різних кольорів; багатобарвний, барвистий [2, с. 945]. *чудовий* – 1. Прекрасний, чудесний (у 2 знач.). 2. З високими моральними якостями (про людину); доброї вдачі, тихий, слухняний [10, т. 11, с. 375]. *чарівний*: «2. перен. Надзвичайно, дуже гарний; чудовий. // Незвичайний, дивний, загадковий у своєму вияві. // Який захоплює неповторністю, красою. // Який приваблює своєю зовнішністю або внутрішнім, духовним світом; надзвичайно вродливий. // Неповторний своєю мелодійністю, красою. // Який має велику естетичну силу впливу (про мистецтво)» [10, т. 11, с. 269-270; 2, с. 1593]. Зазначені лексичні одиниці об'єднують семи «позитивна оцінка», «зовнішня ознака», «найвищий ступінь вияву ознаки». Лише в окремих ЛСВ лексеми *милий* виступає семантичний складник «внутрішня характеристика».

Висновки. Отже, аналіз структури та компонентного складу лексичних одиниць *краса, врода, гарний, красивий, красний, прекрасний, вродливий, дивний, милий, тишиний, розкішний, чарівний, чудовий, хороший* дає підстави вважати, що зазначені слова експлікують художньо-мовну універсалію *краса*, оскільки семантика позитивної оцінки формує ядро їх лексичного значення. Диференціальними постають семантичні складники «ознака природного / штучного об'єкта», «характеристика людини», «зовнішня привабливість», «внутрішні позитивні властивості», «найвищий ступінь вияву ознаки». Перспективу подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні особливостей функціонування зазначених одиниць у мові творів для дітей.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Истина. Добро. Красота: Взаимодействие концептов / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. – М.: Индрик, 2004. – С. 5-29.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 229 с.

4. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – К.: Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
5. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
6. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти / Л. А. Лисиченко. – Харків: Основа, 2008. – 272 с.
7. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) / О. О. Маленко. – Харків: Основа, 2010. – 488 с.
8. Мещерякова Ю. В. Красота // Антологія концептов. – М.: Гнозис, 2007. – С. 88-102.
9. Склярєнко В. Г. Етимологічні розвідки // Мовознавство. – 1997. – № 4–5. – С. 11-16.
10. Словник української мови. В 11 томах / І. К. Білодід [голов. ред.]. – К.: Наукова думка, 1970-1982.
Т. 1: Українська мова. – 1970. – 799 с.: іл.
Т. 2: Українська мова. – 1971. – 550 с.: іл.
Т. 4: Українська мова. – 1973. – 840 с.: іл.
Т. 7: Українська мова. – 1976. – 723 с.: іл.
Т. 8: Українська мова. – 1977. – 927 с.: іл.
Т. 11: Українська мова. – 1980. – 699 с.: іл.
11. Сукаленко Н. И. Отражение обыденного сознания в образно-языковой картине мира / Н. И. Сукаленко. – К.: Наукова думка, 1992. – 160 с.
12. Тищенко О. В. Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.15 / О. В. Тищенко. – К., 2001. – 32 с.
13. Цапок О. М. Мовні засоби репрезентації концепту КРАСА в поезії українських шістдесятників : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. М. Цапок. – Черкаси, 2004. – 20 с.

Подгородецкая И. Ю. Структура и состав лексических единиц с семантикой положительной эстетической оценки // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 2. – С.452-455.

В статье рассмотрены лексические единицы с семантикой положительной эстетической оценки, выделенные из художественных текстов для детей (II пол. XIX – нач. XX вв.). Охарактеризованы их структура и семантические составляющие. Осуществлен сравнительный анализ их компонентного состава.

Ключевые слова: лексическая единица, положительная эстетическая оценка, сема.

Pidgorodetska I. Y. The structure and composition of the lexical units with semantics of positive aesthetic estimation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatio». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 2. – P.452-455.

In the article lexical units with semantics of positive aesthetic estimation, abstracted from fiction texts for children (2nd half XIXth – beginning XXth centuries) are considered. Their structure and semantic constituents are characterized. The comparative analyse of their component composition is realised.

Key words: lexical units, positiv aesthetic estimation, seme.

Поступила до редакції 02.03.2011 р.